

УДК 37.018.4 (477)

ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ

Селюков В.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
конституційного та міжнародного права
ФФФПБКТЛ
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: У статті розглядається зміст конституційного права на освіту в контексті визначення місця післядипломної освіти як його складової частини. Проаналізовано сучасні тенденції нормативного забезпечення права на освіту взагалі та, окремо, визначено перспективні підходи до системи освіти, в якій післядипломна освіта є складовою частиною освіти нарівні з вищою та початковою освітою. Запропоновані першочергові кроки до подолання законодавчих та доктринальних розбіжностей у визначенні змісту права на післядипломну освіту в Україні.

Ключові слова: післядипломна освіта, право на освіту, елементи права на освіту, зміст конституційного права, суб'єктивне право.

Аннотация: В статье рассматривается содержание конституционного права на образование в контексте определения места последиplomного образования как его составляющей части. Проанализированы современные тенденции нормативного обеспечения права на образование, в целом, и, отдельно определены перспективные подходы к системе образования, в которой последиplomное образование является составляющей частью образования наравне с высшим и начальным образованием. Предложены первоочередные шаги для преодоления законодательных и доктринальных разногласий в определении содержания права на последиplomное образование в Украине.

Ключевые слова: последиplomное образование, право на образование, элементы права на образование, содержание конституционного права, субъективное право.

Annotation: The article discusses the content of the constitutional right to education in the context of determining the place of post-graduate education as its component parts. Modern trends of regulatory support the right to education in general, and, separately identified promising approaches to the education system, in which graduate education is an integral part of education on a par with higher and primary education. Proposed initial steps to overcome the legal and doctrinal differences in the content of the right to post-graduate education in Ukraine.

Key words: graduate education, the right to education, the elements of the right to education, the content of constitutional law, subjective right.

Важливість забезпечення громадян правом на освіту зумовлена постійним підвищенням рівня вимог до працівників різних галузей господарства. Весь сучасний світ вже вступив до нової епохи, якій характерний стрімкий розвиток потенціалу особистості, а особливо накопичення і вмиле оперування великими об'ємами інформації та раціональне використання досвіду і знань у всіх сферах життєдіяльності суспільства, зі всіма культурними, економічними та соціальними наслідками, що з цього випливають.

Освіта на сучасному етапі розвитку соціально-культурної системи України стає фундаментом і гарантією прогресу. Структурна побудова права на освіту включає перелічені в Конституції України види освіти, а саме: дошкільну, повну загальну середню, позашкільну, професійно-технічну, вищу та післядипломну освіту. Констатуючи те, що право на освіту, як комплексне конституційне право людини, має свою внутрішню побудову, можна говорити про те, що сукупність прав людини і громадянина на усі види освіти, реальна можливість їх реалізації, їх гарантування та забезпеченість державою і складають більш широке поняття права на освіту. Отже, право на освіту можна визначати як сукупність зазначених прав.

В умовах безпрецедентних темпів і масштабів модернізації виробничої та інформаційної бази

людства, роль якісної освітньої системи в житті соціуму загалом та кожної людини окремо постійно зростає. Нездатність людини до кваліфікованого аналізу та пристосування до сучасних тенденцій розвитку суспільства та усіх його сфер спричиняє гальмування темпів збагачення потенціалу країни. Ефективним засобом у подоланні проблем оперативного реагування на соціально-економічні зміни, що відбуваються шляхом оновлення інформаційної та технічної бази в суспільстві є гарантування та забезпечення конституційного права людини на освіту, зокрема на післядипломну освіту.

Сьогодення потребує від особи значно більших зусиль для отримання належного робочого місця. Такі умови продиктовані стрімким розвитком науково-технічного прогресу, який завжди вважався спонукаючим фактором до розвитку особистості, та збільшенням кількості осіб, які «можуть зайняти своє місце». Актуальність досліджуваної теми пояснюється тим, що можливість «професійного» пристосування до вимог сучасності потребує від особи реалізації права на післядипломну освіту. Саме післядипломну, адже вища освіта, що вже отримана не завжди забезпечує якісне виконання тих функцій, які покладені на особу як професіонала.

Дослідженню післядипломної освіти та освіти взагалі присвятили свої роботи В.О. Боняк [1], О.О. Кулінич [2], Н.С. Ракша [3], К.М. Романенко [4], Л.І. Тарусова [5] тощо. Але в жодній роботі не виокремлювалося право людини і громадянина на

післядипломну освіту як складової частини права на освіту взагалі. Актуальним у цьому випадку є дослідження саме права на післядипломну освіту адже характеристика такого виду освіти значно виділяє її з поміж інших.

У Законі України «Про освіту» від 23.05.1991 року зазначається, що післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду (ст. 47). Таким самим чином термін післядипломної освіти трактується в Законі України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 року (ст. 10). Метою статті є визначення місця післядипломної освіти в системі освіти України. Йдеться про визначення взаємодії комплексу ознак та характеристик конституційного права на післядипломну освіту як елементу права на освіту загалом. Тобто буде проведено аналіз сучасного законодавства на предмет його відповідності реальним суспільним відносинам, об'єктом яких є право на післядипломну освіту як конституційно закріплене право. Отож, головним завданням статті є висвітлення питання щодо виокремлення зі складу права людини на освіту його елементу – право на післядипломну освіту; визначення відмінних рис у законодавчому регулюванні та науковому розумінні зазначених конституційних прав.

Розгляд указаної проблеми варто розпочати із визначення та осмислення системи взаємозв'язку права на освіту в об'єктивному та суб'єктивному значеннях виходячи із теорії. Таке розмежування є доцільним під час аналізу будь-якого конституційного права особи, адже наукова думка має базуватися не лише на нормативному та науковому підґрунті, а й на дослідженні реальної міри юридично можливої поведінки. Отже, об'єктивне право – це система загальнообов'язкових норм, що мають формальний вираз, установлюються та гарантуються державою з метою впорядкування суспільних відносин. Формою виразу об'єктивного права є законодавство; правові звичаї; юридичні прецеденти; нормативні договори певної держави. Суб'єктивне право – це міра юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси певної особи. Формою виразу суб'єктивного права є право, що визначає міру свободи певного суб'єкта шляхом конкретизації його можливої поведінки [6]. Іноді суб'єктивне право визначають як закріплену законом і забезпечену державним захистом міру можливої поведінки суб'єкта права. Воно реалізується у правовідносинах і його зміст полягає у можливості суб'єкта права здійснювати дозволені законом позитивні (законні) дії та вимагати певних дій від тих осіб, які повинні вжити таких дій; звертатися до компетентних державних органів за захистом порушеного права [7]. Також варто наголосити на тому, що ряд вчених стверджують, що суб'єктивне право людини безпосередньо пов'язане з свободою людини діяти певним чином, а тому і виступає саме мірою такої свободи [8]. Отже, характеризуючи право на освіту в Україні, як одне з невід'ємних прав людини, необхідно розглядати його в двох значеннях: об'єктивному та суб'єктивному. Інакше кажучи, для

повного розуміння сучасного стану реалізації права на післядипломну освіту варто поєднати у взаємозв'язану комплексну систему всі елементи (форму, правомочності та гарантії) цього права.

Право на освіту Конституційний Суд України тлумачить таким чином: «Право на освіту – це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, які необхідні для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства» [9].

В.О. Боняк наголошує, що право на освіту належить до позитивних прав і визначає його таким чином: «Конституційне право людини і громадянина на освіту – це передбачена Конституцією, нормами міжнародного та національного права міра можливої поведінки суб'єкта правовідносин, реалізація, охорона та захист якої гарантовані державою через діючу систему органів державної влади, місцевого самоврядування, мережу освітніх закладів різних форм власності та наукових установ і яка спрямована на здобуття теоретичних знань, практичних навичок, виховання особистості, залучення людини до національної й світової культурної спадщини з метою гармонійного та прогресивного розвитку як кожної особистості окремо, так і суспільства в цілому» [10, с. 70-75].

Ураховуючи наведені точки зору видатних вчених стосовно поняття права на освіту, варто з ними погодитись. Все ж таки необхідно навести більш лаконічне, чітке та змістовне тлумачення права на освіту. Так, право на освіту – це міра можливої поведінки людини, що забезпечується та гарантується державою шляхом проведення державної політики у галузі освіти, яка спрямована на здобуття особою знань, умінь та навичок, підвищення культурного рівня, її розвиток у культурному, духовному та інтелектуальному сенсі з метою прогресивного розвитку людини та суспільства в цілому.

З точки зору конституційного права кожне право людини має свою структуру. Найчастіше виділяють три елементи права: право діяти певним чином, право вимагати від інших певних дій та право захищати свої порушені права. Але у випадку структурної побудови конституційного права на освіту поряд із наведеними елементами варто виділяти і право на використання відповідного суспільного блага. Підлаштовуючи наведену структуру під зміст права на освіту, можна констатувати, що право на освіту складається з:

- права правомочної особи своїми діями реалізувати вказане конституційне право;
- права правомочної особи вимагати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, територіальних громад вчинення дій спрямованих на забезпечення та реалізацію власного права на освіту;
- права правомочної особи захищати порушене право шляхом організаційно-адміністративного та судового впливу на порушника;
- права правомочної особи користуватися благами освіти, а саме користуватися результатом освіти.

Варто наголосити, що інколи право своїми діями реалізувати право на освіту ототожнюють з правом користуватися благами освіти. Це не зовсім доречно, адже право на власні дії передбачає реалізацію права на здобуття освіти (право на освіту як процес), а право на використання відповідного соціального блага слід розуміти як використання власного

набутого освітнього рівня (право на освіту як результат).

Отже, право на освіту є комплексним конституційним правом, що має свої особливості та повинно розглядатися як процес, та як результат. Хоча думки вчених є досить різними щодо питання розмежування процесу і результату, у нашому випадку буде використовуватися їх розмежування для характеристики елементів права на освіту.

Парадигма сучасної освіти полягає в тому, що право на освіту повинно не лише забезпечуватися та гарантуватися, а повинна бути реальна можливість реалізувати особою своє конституційне право.

Конституція України в ст. 53 встановлює, що кожен має право на освіту. Таке формулювання конституційно-правової норми вказує на те, що зазначене право є правом загальним. Тобто стосується усіх осіб без винятку, без урахування громадянської належності, раси, кольору шкіри, віросповідання, віку та інших соціальних характеристик. Далі зазначається, що держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Аналізуючи зазначену статтю можна констатувати, що на конституційному рівні визначена структура права на освіту, а саме вказано, що до гарантованого права на освіту включено право на дошкільну, повну загальну середню, професійно-технічну, позашкільну, вищу та післядипломну освіту.

Розглянемо останній елемент конституційного права на освіту – післядипломну освіту. Звертаючи увагу на структуру права на освіту, як комплексного конституційного права, кожен її елемент необхідно розглядати у порівняльному аналізі із правом на освіту загалом.

На початку статті наведені поняття післядипломної освіти, що містяться в Законах «Про освіту» та «Про вищу освіту». Як відомо, в Україні соціальна демократія, тому нормативне регулювання більшості суспільних відносин, а особливо конституційних, є необхідною умовою гарантованості прав та свобод людини. Нині законодавство України в сфері освіти включає доволі велику кількість законів, що регламентують діяльність держави у цій сфері. Нажаль, на теперішній час немає нормативного документа, який би врегулював відносини у сфері післядипломної освіти саме на законодавчому рівні.

Нині ведеться багато дискусій у наукових колах та рівнях адміністративної ланки країни про забезпечення гарантій на освіту для кожного громадянина. Але більшість питань цих дискусій стосуються загальної середньої та вищої освіти. Сучасні реалії життя наголошують на необхідності підтримки такого елементу освіти, як післядипломна освіта, адже постійне удосконалення знань, умінь та навичок громадян сприятиме зміцненню інтелектуального потенціалу держави, а тим самим підвищенню ефективності реалізації громадянами суміжних з правом на освіту прав на працю, на

підприємницьку діяльність, на результати своєї інтелектуальної та творчої діяльності тощо, що в свою чергу позитивно відобразиться на економічному та культурному розвитку держави на тлі євроінтеграційних процесів.

Нормативного закріплення право на освіту, як уже зазначалося, здобуло не лише в Конституції України, а й у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту» і т.д. Але вже неодноразово за останні роки в суспільстві виникла гостра потреба у змістовному роз'ясненні змісту післядипломної освіти на законодавчому рівні. Меморандум безперервної освіти Європейського союзу та Кельнська хартія 1999 року, проголошують, що безперервна освіта є найбільш потенційним та актуальним засобом удосконалення, оновлення та здобуття професійних знань та навичок у XXI столітті. Післядипломна освіта в силу своєї природи є основою безперервного навчання.

Виходячи із положень, що наведені у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» стосовно роз'яснення терміну «післядипломна освіта», можна зробити такі висновки:

1. На законодавчому рівні визначено, що післядипломна освіта являє собою не результат, а саме процес набуття знань, умінь та навичок. Це пояснюється відсутністю чіткої вказівки на документ, який є результатом такої освіти. Зазначається лише необхідність видачі такого документу. Практична сторона такої законодавчої прогалини, полягає у нівелюванні значення самого результату навчання для роботодавця.

2. Визначення поняття післядипломної освіти законодавець надає як удосконалення освіти. В певній мірі з таким твердженням можна погодитись, але все ж таки післядипломна освіта – це незалежний інститут системи освіти, який полягає в отриманні освіти певної спрямованості.

3. Згідно з чинним законодавством України необхідно відмежувати післядипломну освіту від післядипломного навчання. Новий проект Закону України «Про вищу освіту», прийнятий у двох читаннях Верховною Радою України, який набере чинності після підписання Президентом України, вже не відносить до структури освіти аспірантуру та докторантуру. З погляду на міжнародні стандарти та законодавство іноземних держав варто наголосити на тому, що під післядипломною освітою розуміють безперервну освіту, а саме отримання іншої вищої освіти, удосконалення знань, умінь та навичок, аспірантуру та докторантуру, самостійне навчання на різноманітних курсах та самоосвіту. Отже, можна констатувати, що для правильного трактування післядипломної освіти варто враховувати досвід іноземних держав, чого і намагаються досягнути парламентарі.

Законодавче регулювання освіти в Україні достатньо широко розкриває зміст права на освіту. Існує велика кількість нормативних актів, що регламентують порядок, форми та принципи отримання освіти. Але істотною проблемою залишається відсутність узгодженої системи нормативних актів, а саме закону України, що регламентував би зміст, порядок, форми, принципи

отримання саме післядипломної освіти. Достатньо довго відбувається процес розробки законопроекту, адже акцент на його необхідності був зроблений ще у 2002 році (Одразу після набрання чинності Закону України «Про вищу освіту»). Такий закон обов'язково має містити норми, що визначають місце післядипломної освіти в системі освіти України. Разом із прийняттям такого закону пропонується внесення відповідних змін до Закону України «Про вищу освіту», а саме виключення з вказаного Закону норм, що регламентують конституційно-правовий статус післядипломної освіти. Адже це, наразі свідчить про належність післядипломної освіти до підсистем вищої освіти в Україні.

Нормативно-правове регулювання післядипломної освіти фахівців у різних сферах діяльності складається з двох складових: нормативного забезпечення та правового регулювання. Якщо нормативно-правові акти в сфері післядипломної освіти являють статику нормативно-правового регулювання, то правове регулювання – його динаміку. Ці категорії неподільні у справі ефективного регулювання відносин і поведінки суб'єктів післядипломної освіти, а тому мають удосконалюватись та розвиватись гармонійно і збалансовано один до одного.

Виходячи з вищезначеного необхідно підкреслити саме необхідність першочергового нормативно-правового забезпечення післядипломної освіти в Україні. Цього можна досягти прийняттям узагальненого (рамкового) закону, який би стосувався загальних положень організації, проведення та забезпечення післядипломної освіти в Україні, як окремої складової системи освіти. Наступним кроком для забезпечення реальності та гарантованості права на післядипломну освіту має стати приведення у відповідність до Закону «Про післядипломну освіту в Україні», який пропонується прийняти, усіх галузевих нормативно-правових актів, що регулюють питання проведення та організації післядипломної освіти окремих груп людей, таких як лікарі, вчителі, працівники органів внутрішніх справ та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні / В.О. Боняк: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05bvoyzu.zip>
2. Кулініч О.О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії / О.О. Кулініч // Часопис Київського ун-ту права, 2007. – № 4. – С. 88-92.
3. Ракша Н. С. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту / Н.С. Ракша: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. – Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2007/07rnsqgo.zip>
4. Романенко К.М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку / К. М. Романенко: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2008/08rkmstr.zip>
5. Тарусова Л. І. Правові основи управління післядипломною освітою в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Л.І. Тарусова; Харківський нац. унів. внутр. справ України. – Х., 2003. – 19с.
6. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права: академічний курс, підручник. – Київ: Юрінком Інтер, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/405.htm
7. Об'єктивне та суб'єктивне право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrurist.ru/index.php?id=19>
8. Загальна теорія держави і права: підручник / М-во освіти і науки України; за редакцією проф. М.В. Цвіка, доц. В.Д. Ткаченка, проф. О.В. Петришина. –Х.: «Право», 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/tryd-pravo/38-tsvik/87-s-4.html>
9. Рішення Конституційного Суду України у справі про доступність і безоплатність освіти від 04.03.2004 № 5-рп/2004
10. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. – К., 2005. – 205 с.